

historikerens videnskabsyn og af drøftelsen af enkelte kildeproblemer, blandt hvilke hans minutiøse gennemgang af Martin Weibulls analyse af »Mémoires de Chanut« bør fremhæves, fordi den illustrerer vejen ad hvilken man nåede en fordybet indsigt i kildekritikkens muligheder.

INGE SKOVGAARD-PETERSEN

TROELS DAHLERUP: Studier i senmiddelalderlig dansk Kirkeorganisation. Kirkehistoriske Studier 2. Række Nr. 18. København, G. E. C. Gad, 1963. 186 sider. 19,50 kr.

I middelalderens og reformationstidens Danmark var der i mange henseender ensartede forhold i Lunde og Roskilde stifter. Både verdslige og gejstlige love stod hinanden nær, og på en mængde praktiske områder var der direkte forbindelser over Sundet. Det er på denne baggrund af særlig interesse at få kortlagt visse forskelle i stifternes organisation.

Bogens første del handler om »Lunde Stifts Landdekaner«. De blev indført i tiden omkring 1200 og svarede til de sydeuropæiske »ærkepræster«, en titel der aldrig har været brugt i Danmark. Forbilledet kan have været at finde i Frankrig eller eventuelt i Nederlandene. Hensigten med oprettelsen af de nye stillinger synes at have været den, at man ville udskifte de hidtidige landprovster med mere effektive medhjælpere for ærkebiskoppen. Iøvrigt var det vistnok kun en del af deres forgængeres funktioner, som de fik under sig.

Hvert herred havde i reglen sin dekan (der efter reformationen ligesom herredsofficialen forvandlede til herredsprovst). Landdekanerne hørte til lavgejstligheden, og kun enkelte steder – f. eks. på Bornholm – var den pågældende som en slags »stordekan« normalt medlem af domkapitlet i Lund. Landdekanen toges formentlig blandt ældre, veltjente sognepræster og var »den første blandt ligemænd« over for herredets præster. Han repræsenterede i særlig grad ærkebiskoppen, skulle overvåge, at stiftets statutter overholdtes, og at stiftstyrelsens befalinger udførtes.

Landdekanen var informationsled opad til ærkebiskoppen og nedad til gejstlighed og menighed. Han førte vistnok an i de lokale gejstlige gilder (præstegilder, kalenter) og skulle møde på stiftsynoden sammen med et par andre præster. Hans andel i jurisdiktion og administration var kun beskeden, idet ærkestiftets forvaltning var stærkt centraliseret. Det vides for senmiddelalderens vedkommende, og forf. formoder, ikke uden grund, at centraliseringen kan være etableret, da landdekanerne indførtes omkring 1200.

Den anden del af bogen handler om »Generalofficialatet i Roskilde«.

En official optræder første gang i Reims 1182 og kendes med sikkerhed fra Roskilde fra 1298. Embedets fremtrængen hænger rimeligvis sammen med ønsket om en mere moderne retspleje i pagt med den stigende anvendelse af den internationale kirkeret.

I ærkestiftet fandtes der kun én official, generalofficialen på Lundegård, der i senmiddelalderen tilmed ofte var af verdslig herkomst. Roskilde stift var, set fra en europæisk synsvinkel, mere almindeligt organiseret. Til generalofficialen i stiftsbyen svarede således officialer i de enkelte herreder, oftest indsat af den prælat fra kapitlet, der havde jurisdiktionen det pågældende sted.

Generalofficialerne stod socialt set lavere end kapitelsmedlemmerne, men fik større indflydelse end disse på stiftets administration. Mange af dem var universitetsuddannede, flere naturligvis jurister. Funktions-tiden var omkring tre til fem år. Stillingen brugtes vistnok som et springbræt til en senere karriere som kannik i kapitlet. Aflønningen var ret tilfældig og kunne nok af og til gøres mere end rimeligt frugtbringende af energiske embedsindehavere.

Generalofficialen var biskoppens specielle funktionær. Han havde fra ca. 1400 dele af dennes retspleje og økonomiske administration under sig. Han dømte jævnlig på landemodet, der trådte sammen to gange årligt, men ellers regelmæssigt hver fredag i Roskilde. Det var sædvane, at hans domme udgik efter »råd« fra retskyndige assessorer, hvad forf. påviser ved talrige eksempler. Assessorerne havde ikke noget ansvar for selve dommen. I en række tilfælde var der forhenværende generalofficialer blandt disse rådgivende assessorer, og de har måske udgjort kernen i den kreds, der stod til rådighed for den fungerende generalofficial.

Rygen hørte i middelalderen under det sjællandske stift, og her fandtes en »specialofficial« som kommissær for biskoppen. Han havde særlige fuldmagter og betydelige indtægter af sit embede, som han kunne forpagte af biskoppen for en anseelig sum penge.

Under generalofficialen hørte utvivlsomt også forvaltningen af den fjerdedel, som biskoppen havde i Roskilde by. Biskoppen skulle heraf have ølgæld, smørgæld, midsommergæld og meget andet – således »fødde og tunger af flået kvæg«! Al den slags må være faldet ind under den stiftsadministration, som påhvilede generalofficialen. Han havde tillige en vis tilsynsmyndighed over præsteskrabet og kunne f. eks. give bøder til fordrukne præster.

En lokal official på Falster, der dengang hørte til Odense stift, indsattes ved, at en udsending fra biskoppen overrakte ham embedsseglet samt grønt voks dertil. På samme måde fik ærkestiftets generalofficial Lundegårds nøgler i forvaring ved sin udnævnelse. Apropos sådanne embedssymboler er det interessant, at Børglumofficialens segl af 1335 har næsten samme billede som seglene fra hans kolleger i Paris, Basel og

Halberstadt. Det er et vidnesbyrd om internationale, kirkelige forbindelser, der kan spores i dansk lokaladministration, og som på forbilledlig måde bliver afdækket i den foreliggende bog.

At der er indløbet et par småfejl i værket,¹ har knap nok kunnet undgås med et så vanskeligt og fragmentarisk stof, som forf. har måttet arbejde med. Lidt mere omhu med de latinske citater kunne dog nok have været på sin plads.²

Der er personalhistoriske bidrag af interesse, således bringes fortegnelser over dekaner i ærkestiftet og generalofficialer i Roskilde stift. Men ellers ligger tyngdepunktet i udredelsen af de omtalte institutionelle og retlige forhold. Enhver, der kommer i berøring med dansk kirkeorganisation i middelalderen og den begyndende reformationstid, må gå til den foreliggende bog. Den afklarer nogle af de sværeste problemer i institutionernes historie.

NIELS SKYUM-NIELSEN

SUNE DALGÅRD: Dansk-Norsk Hvalfangst, 1615–1660. En Studie over Danmark-Norges Stilling i Europæisk Merkantil Expansion. København, G. E. C. Gad, 1962. 463 sider. 4 plancher. 65 kr.

»Hvalfangstens historie er først og sidst en historie om tran«. De ord, hvormed overarkivar Sune Dalgård indleder sin disputats, er ikke umiddelbart appetitvækkende, men tran var et vigtigt råstof i den førindustrielle periode, og det emne dr. Dalgård har valgt til sin disputats, den dansk-norske hvalfangst 1615–1660, er af betydelig interesse, både ud fra et snævert dansk-norsk synspunkt og i den europæiske sammenhæng. Den pludselige interesse for hvalfangsten i de første årtier af det 17. århundrede var ikke kun et nordisk, men et nordvesteuropæisk fænomen, og den dansk-norske hvalfangsts historie i denne periode er et godt eksempel på den kombination af personlig bjergsomhed og statslig vækstpolitik, der karakteriserer den europæiske merkantile ekspansion.

Til de første år af det 17. århundrede havde hvalfangst alene været drevet af baskiske fartøjer, men i årene omkring 1610 udsendtes der fra England og Nederlandene hvalfangerekspeditioner til de arktiske far-

¹ Til s. 23: Absalon var ærkebiskop fra 1178 (ikke fra 1177), og Anders Sunesen fungerede 1202–23 (ikke 1201–21). – Til s. 146: *penitentiarius* bør vel på dansk gengives ved „penitentiar“ (ikke ved „Ponitar“).

² Til s. 83: der skal to gange læses *pro eadem causa* (ikke *causam*). – Til s. 104: der skal læses *domino officiali* (ikke *officiale*). – Til s. 123: der mangler *casus* foran *oppressionis puerorum et homicidarum*, der ellers måtte betyde „at ligge børn og manddrabere ihjel“! – Til s. 127: der skal læses *alioquin* (ikke *aliquin*). – Til s. 155: „mened“ hedder *perjurium* (ikke *perjuria*).